

Τόμος Πρακτικών Φιλοσοφικού Forum «Ανάδρασις»
ISBN: 978-618-82935-0-2

ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ
ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΑΙ ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗ ΕΝΑΡΜΟΝΙΣΗ ΥΠΟ ΤΗΝ ΟΠΤΙΚΗ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΙΚΟΥ ΝΟΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

Κωνσταντίνα Γογγάκη

Επίκουρη Καθηγήτρια Φιλοσοφίας του Αθλητισμού,
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

*πᾶς γὰρ βίος τοῦ ἀνθρώπου εὐρυθμίας τε καὶ εὐαρμοστίας δεῖται
Πλάτωνος, Πρωταγόρας*

Ο Πλάτων, αναζητώντας το νόημα της ζωής¹ υποστηρίζει ότι ο οριστικός σκοπός της είναι η πραγμάτωση της θεϊκής αρχής στον άνθρωπο, ή, αλλιώς, η προσπάθεια του ανθρώπου να επιτύχει εκείνη την αγαθή ύπαρξη, επί της οποίας δεν ασκούν καμιά εξουσία ο χρόνος και ο θάνατος. Ο τελικός στόχος είναι η αθανασία ως διαίωνιση του ανθρώπου εν θεώ, και ο στόχος αυτός αποτελεί την ανυπέρβλητη προϋπόθεση ολόκληρης της ζωής, παρατηρεί ο Evgenij N. Trubeckoj.² Οι αποδείξεις της αθανασίας της ψυχής τις οποίες επιχειρεί ο Πλάτων, σύμφωνα με τον Eduard Zeller³ και άλλους σχολιαστές καταλήγουν στο ίδιο σημείο: Η ψυχή, ως ύπαρξη και ως έννοια, συνδέεται άρρηκτα με τη ζωή, είναι

¹ Ev. N. Trubeckoj (Ευγ. Τρουμπετσκόϊ), 1999. *Η κοινωνική ουτοπία του Πλάτωνος*, μτφρ. Δ. Β. Τριανταφυλλίδης - Ντ. Σαμοθράκη, Αθήνα: εκδ. Μούσες-Αρμός, σελ. 15.

² Ο.π., σελ.17.

³ Ed. Zeller, *Die Philosophie der Griechen in ihrer geschichtlichen Entwicklung* B. II, I Abth, 697.

ουσιαστικά αδιαχώριστη από αυτήν. Εκείνη ζωοποιεί το σώμα, συνιστώντας, επομένως, την αρχή της ζωής. Είναι, μ' άλλα λόγια, η ψυχή κατά τη φύση της εξίσου ασύμβατη με το θάνατο, όσο και η ίδια η ζωή.⁴

Το γίνεσθαι της ζωής αποτελείται από διαρκώς εναλλασσόμενες γεννήσεις και θανάτους, ή από μια «εναλλαγή της αποκατάστασης και της απώλειας», όπως ορίζεται σήμερα. Η ανθρώπινη ύπαρξη διασώζεται με το να αφήνει στη θέση εκείνου που παλιώνει και χάνεται, ένα άλλο, καινούριο, όμοιό του.⁵ Η επιδίωξη της θνητής φύσης να είναι κατά το δυνατόν αιώνια και αθάνατη, επιτυγχάνεται με την αναπαραγωγή, καθώς με τον τρόπο αυτό αφήνει κανείς κάτι άλλο πίσω του, νέο.⁶ Η ουσία της ζωής κατά τον Πλάτωνα συνοψίζεται στην τάση κάθε ζωντανής υπάρξεως να διαφυλάξει από το θάνατο τον εαυτό της και το είδος της με την αναζήτηση της αθανασίας. Πουθενά αλλού δεν φαίνεται αυτό τόσο καθαρά όσο στον έρωτα, του οποίου η στοιχειώδης μορφή είναι η σωματική έλξη, όπου η γήινη ύπαρξη βρίσκεται στο απόγειο της άνθησής της.⁷ Ο άνθρωπος δεν αποβλέπει μόνο στη σωματική, αλλά και στην πνευματική γέννηση.⁸ Στη βάση και της μιας και της άλλης αναζήτησης υπάρχει το ίδιο ερωτικό πάθος για την αθανασία.

Εκτός από εκείνους που επιζητούν την αθανασία στην τεκνογονία, αποβλέποντας κατ' αυτόν τον τρόπο να εξασφαλίσουν στο μέλλον την ευτυχή μνήμη, υπάρχουν και εκείνοι οι οποίοι γοητεύονται από την πνευματική γέννηση, τη δημιουργία, την αθάνατη δόξα, την

⁴ Πλάτωνος, *Φαίδων*, 105c-e. Πβ. Ε. Τρουμπετσκόϊ, ό.π., σελ.17.

⁵ Πλάτωνος, *Συμπόσιον*, 207d, 208e-b, *Νόμοι* 721c. Πβ. Ε. Τρουμπετσκόϊ, ό.π., σελ. 18.

⁶ Πλάτωνος, *Συμπ.*, 207d, 208e-b. Πβ. Ε. Τρουμπετσκόϊ, ό.π., σελ.19.

⁷ Πλάτωνος, *Συμπ.*, 206c. Πβ. Ε. Τρουμπετσκόϊ, ό.π., σελ. 20. Για τον πλατωνικό έρωτα βλ. G. R. F. (John) Ferrari, 1992, «Platonic love», εις R. Kraut (επιμ.), *The Cambridge Companion to Plato*, Publisher: Cambridge University Press, σελ. 248-276.

⁸ Πλάτωνος, *Συμπ.*, 206b. Πβ. Ε. Τρουμπετσκόϊ, ό.π., σελ.21.

υστεροφημία,⁹ προσπαθώντας να διαιωνίσουν την ύπαρξή τους με όσα προσιδιάζουν σ' αυτήν.¹⁰ Η σοφία και πάσα αρετή είναι τα προσήκοντα στην αξία του πνεύματος. Γεννήτορες αυτών των πνευματικών ανθρώπων είναι οι ποιητές και οι καλλιτέχνες, οι θεμελιωτές των κρατών και οι κήρυκες της αλήθειας. Όταν κανείς έχει διαφυλάξει από νέος στην ψυχή του αυτές τις αξίες και διαθέτει φύση θεία, τότε, όταν έρχεται η ώρα του, στρέφει το βλέμμα και επιζητεί το ωραίο, για να τις γεννήσει εντός του. Ένας τέτοιος άνθρωπος ποτέ, εννοείται, δεν θα γεννήσει την ασχήμια.¹¹ Οι άνθρωποι με την αρετή αυτή γοητεύονται τόσο από τα ωραία σώματα, όσο και από τις ωραίες ψυχές. Και όταν βρίσκουν το αντικείμενο των αναζητήσεών τους, ανθρώπους δηλαδή που συνδυάζουν και τη μία και την άλλη ομορφιά, την ευγένεια και τα φυσικά χαρίσματα, γεννούν τότε σ' αυτές το κάλλος.

Όλοι οι άνθρωποι αναζητούν και ερωτεύονται το ωραίο και το αγαθό. Γι' αυτό και ο έρωτας πρέπει να είναι έρωτας του κάλλους,¹² ή, αλλιώς, να είναι έρωτας με αντικείμενο την παντοτινή κατοχή του αγαθού. Η πλειοψηφία, όμως, κατά την αναζήτησή της χάνει τον δρόμο και προσκολλάται στο είδωλο του κάλλους, αντί στο ίδιο το κάλλος, στο είδωλο του αγαθού, αντί στο ίδιο το αγαθό. Ο σκοπός, όμως, του έρωτα κατά τον Πλάτωνα είναι το απόλυτο κάλλος και το απόλυτο αγαθό, το οποίο ωστόσο, κάλλος ή αγαθό, δεν χωράει στο πλαίσιο της πεπερασμένης γήινης πραγματικότητας. Για να κατακτήσει η ψυχή την ύπαρξη εκείνη η οποία θα είναι αντάξια του ανθρώπου, πρέπει να αποχωρισθεί από το σώμα. Ο δρόμος προς την αληθινή ζωή, τη ζωή του αγαθού, περνάει μέσα από το θάνατο. Το νόημα της ζωής είναι η γνώση,

⁹ Πλάτωνος, *Συμπ.*, 208d.

¹⁰ *Αυτόθι*, 208c, e.

¹¹ *Αυτόθι*, 208b. Πβ. Ε. Τρουμπετσκόϊ, *ό.π.*, σελ. 22.

¹² Πλάτωνος, *Συμπ.*, 201a. Πβ. Ε. Τρουμπετσκόϊ, *ό.π.*, σελ. 24.

η αληθινή φιλοσοφία, η οποία δεν είναι παρά μια μελέτη θανάτου.¹³ Ο αληθινός φιλόσοφος, ο ενάρετος άνδρας, διακρίνεται από τους υπόλοιπους θνητούς ακριβώς επειδή επιθυμεί να απελευθερώσει την ψυχή του από τα σωματικά δεσμά της. Επιζητεί την σοφία, αλλά σε αυτήν του την αναζήτηση το σώμα του δρα ανασταλτικά, καθώς οι αισθήσεις τον παραπλανούν αδιάκοπα. Η ψυχή δεν συλλαμβάνει την αλήθεια με την κατ' αίσθησιν εμπειρία, αλλά με τη βοήθεια του συλλογισμού. Λειτουργεί καλύτερα όταν δεν την εμποδίζει η ηδονή, το πάθος, όταν γίνεται δηλαδή ανεξάρτητη από το σαρκικό στοιχείο. Όσο το δυνατόν η ψυχή απελευθερώνεται από τη σχέση της με το σώμα, τόσο περισσότερο στρέφεται προς την Ιδέα και προς το *ἀληθῶς ὄν*.¹⁴

Το αληθινό, το καλό,¹⁵ το αγαθό, το δίκαιο, το κάλλος κατανοούνται με τα πνευματικά μάτια, δηλαδή με την ψυχή. Τόσο περισσότερο προσεγγίζει κανείς την γνώση, όσο περισσότερο απαρνιέται το σώμα του. Η πλήρης γνώση καθίσταται δυνατή για τον άνθρωπο, κατά τον Πλάτωνα, μόνο μετά την ολοκληρωτική απόσχισή του από το σώμα, δηλαδή μετά το θάνατο, αφού απαλλαγεί από τα σαρκικά δεσμά.¹⁶ Ο ανώτατος στόχος της φιλοσοφικής παιδείας είναι να οδηγηθεί η ψυχή στη θέαση της ιδέας του αγαθού, η οποία αποτελεί τη θεμελίωση της

¹³ Πλάτωνος, *Φαίδ.*, 64a κ.ε. Πβ. Ε. Τρουμπετσκόϊ, ό.π., σελ. 27.

¹⁴ Πλάτωνος, *Φαίδ.*, 65a. Πβ. Ε. Τρουμπετσκόϊ, ό.π. Για τη θεωρία των Ιδεών στον Πλάτωνα βλ. W. K. Guthrie, 1987 2η, *Οι Έλληνες φιλόσοφοι. Από τον Θαλή ως τον Αριστοτέλη*, μτφρ. Αντ. Η. Σακελλαρίου, εκδ. Δημ. Ν. Παπαδήμα, Αθήνα, σελ. 83-100. Τίτλος του Πρωτοτύπου: *The Greek Philosophers: From Thales to Aristotle*, Routledge Classics, Methuen and Co. Ltd, London, 1950, 1984⁴. Βλ. επίσης Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλου, 1947, «Η θεωρία της ιδέας», στο: Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλου, *Εισαγωγή στον Πλάτωνα*, Εν Αθήναις, σελ.159-213.

¹⁵ Για την αναγνώριση του καλού, βλ. Robin Barrow, 1976, *Plato and Education*, London and Boston: Routledge and Kegan Paul, σελ. 69 - 70, 53.

¹⁶ Πλάτωνος, *Φαίδ.*, 65a,c, 66a,e, 67a,b. Πβ. Ε. Τρουμπετσκόϊ, ό.π., σελ. 28.

δικαιοσύνης¹⁷ και των άλλων ιδεών, τη θεμελίωση κάθε αρετής, ωφελιμότητας και χρήσης.¹⁸ Για να φθάσει, όμως, κανείς στη θέαση αυτή, οδηγεί την ψυχή του με μαθήσεις, οι οποίες αποβλέπουν στη σταδιακή απομάκρυνση από το αισθητό και στην προσέγγιση του νοητού. Για το σκοπό αυτό προτείνονται συγκεκριμένα μαθήματα, που είναι η Μουσική, η Γυμναστική, τα Μαθηματικά και η Διαλεκτική, η οποία αποτελεί την κορωνίδα, το επιστέγασμα των μαθημάτων.¹⁹

Η μουσική έχει μια διευρημένη έννοια στον αρχαίο κόσμο, περιλαμβάνοντας συνήθως την ποίηση και την μελωδία. Μερικές φορές, ωστόσο, περιλαμβάνει όλα όσα αναφέρονται στις Μούσες, δηλαδή το σύνολο σχεδόν των τεχνών.²⁰ Το τι είναι αρμονία, ρυθμός και μέτρο το γνωρίζει κανείς ήδη από τον *Φίληβο*.²¹ Στους *Νόμους* ρυθμός και αρμονία αποκαλείται η *αίσθησις των εν ταις κινήσεσιν τάξεων*.²² Η φύση, ως δημιουργήμα θεϊκό, διαθέτει αρμονία και ρυθμό. Η φύση και η κίνηση των ουρανίων σωμάτων χαρακτηρίζονται από την αρμονία, και οι θεοί έβαλαν μέσα στον άνθρωπο τον ρυθμό.²³ Ο Πλάτων στους *Νόμους* αναζητάει την κοινή καταγωγή και τις αρχές της γυμναστικής και της μουσικής, όπως επίσης και του χορού. Ο ίδιος επιχειρεί να θεμελιώσει την *χορεία* και γενικότερα την τάση του ανθρώπου για ρυθμό και κίνηση

¹⁷ Για την υπεράσπιση της δικαιοσύνης στην *Πολιτεία*, βλ. R. Kraut, 1992, «The defense of justice in Plato's Republic», εις R. Kraut (επιμ.), *The Cambridge Companion to Plato*, Publisher: Cambridge University Press, σελ. 311-337.

¹⁸ Πλάτωνος, *Πολιτεία* ΣΤ 508e, Ζ 517c, ΣΤ 505a. Πβ. Α. Μάνου, 2007, «Το Αγαθό ως η κορυφαία των Ιδεών και τ' Αγραφα Δόγματα», στο Α. Μάνου, *Πλατωνική Φιλοσοφία. Μία ιερή τετρακτύς αποριών*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, σελ. 41-63. Πβ. επίσης Τ. Αρβανιτάκη, *Πλάτων. Περί της κινήσεως*, εκδ. Ζήτηρος/Σκέψη, σελ. 203.

¹⁹ Πλάτωνος, *Πολ.* Ζ 534e: *ὡσπερ θριγκὸς τοῖς μαθήμασιν ἡ διαλεκτικὴ ἡμῖν ἐπάνω κείσθαι*. Πβ. Τ. Αρβανιτάκη, *ό.π.*, σελ. 204.

²⁰ Πβ. Τ. Αρβανιτάκη, σελ. 228.

²¹ Πλάτωνος, *Φίληβος* 17c-d.

²² Πλάτωνος, *Νόμ.* Β 653e.

²³ *Αυτόθι*, Β 654a. Πβ. Τ. Αρβανιτάκη, *ό.π.*, σελ. 225, 229.

στη φύση, στη φυσιολογία του ανθρώπου.²⁴ Εφόσον η φύση προίκισε τον άνθρωπο με την κίνηση και τη φωνή, και οι θεοί χάρισαν - αποκλειστικά στον άνθρωπο - την αίσθηση του ρυθμού και της αρμονίας, επομένως το ένα είναι δώρο της φύσης και το άλλο δώρο των θεών, όπου θεοί στην περίπτωση αυτή είναι οι Μούσες και ο Απόλλων.²⁵

Η επίδραση της Μουσικής στον άνθρωπο είναι πολύ ισχυρή, τόσο, που φθάνει μέχρι τα βάθη της ψυχής. Για το λόγο αυτό, και προκειμένου να ελέγχει τις διαθέσεις των πολιτών, ο άρχοντας της πολιτείας οφείλει να προσδιορίσει ο ίδιος το περιεχόμενο της μουσικής. Σύμφωνα με το πλατωνικό σύστημα μελωδίες που είναι πένθιμες ή μελαγχολικές, διαφθείρουν και προκαλούν γενικά τις αισθήσεις, και ως εκ τούτου δεν πρέπει να είναι ανεκτές. Αντιθέτως, οροθετούνται οι επιθυμητές μορφές των μελωδιών, που είναι: μελωδίες κατανικτικές, παρακλητικές, διδακτικές, πολεμικές και σεμνές, αντίστοιχες δηλαδή με τις βασικές αρετές.²⁶ Ο Πλάτων, πεπεισμένος για την ηθική δύναμη της μουσικής, αποδίδει σ' αυτήν σημαντικό ρόλο, θεωρώντας ότι οι θρηνώδεις μελωδίες δεν έχουν θέση στην πολιτεία των φιλοσόφων.²⁷ Καμία «χαλαρή» μελωδία δεν επιτρέπεται. Εγκεκριμένες αρμονίες είναι μόνο εκείνες που ταιριάζουν σε «πολεμικούς άνδρες», δηλαδή ο «δωρικός» και ο «φρύγιος». Επίσης, δεν επιτρέπεται η ελευθερία στη χρήση των μέτρων και των ποδών, αλλά επιτρέπονται μόνο εκείνοι που ταιριάζουν στον «κόσμο και ανδρείο άνθρωπο». Εξάλλου, καθορίζει ακόμη και το είδος των μουσικών οργάνων. Τα πολύχορδα όργανα, λ.χ. ο αυλός, που μπορεί να αποδώσει κάθε είδους μελωδία, απαγορεύονται. Στην πλατωνική πολιτεία παραμένουν μόνο ο Απόλλων με τη λύρα και την κιθάρα, και οι

²⁴ Πλάτωνος, *Νόμ.* Β 653d: *κατά φύσιν*. Πβ. Τ. Αρβανιτάκη, ό.π., σελ. 227.

²⁵ Πλάτωνος, *Νόμ.* Β 654a. Πβ. Τ. Αρβανιτάκη, ό.π.

²⁶ Πλάτωνος, *Πολ.* Γ 398d-399e.

²⁷ *Αυτόθι*, Γ 398d.

βοσκοί με ένα ακόμη όργανο, τη σύριγγα. Η τέχνη σ' όλες της τις μορφές και ιδίως ως λόγος και ως μουσική, λειτουργεί ως καθαρτική για την ψυχή.²⁸ Με τον καθορισμό των ρυθμών που επιτρέπονται η «κάθαρση» της πόλης φτάνει στο τέρμα της. Γενικά ο Πλάτων καταδικάζει την ποικιλία, είτε στη μουσική, είτε στη γυμναστική, είτε ακόμη και στη διαίτα, και επικροτείται η απλότης: *Η δε απλότης κατά μεν μουσικήν εν ψυχαίς σωφροσύνην* <ενν. ενέτικτεν>, *κατά δε γυμναστικήν υγίειαν*.²⁹

Το ασκητικό ιδανικό της *Πολιτείας* προβάλλει, επομένως, καθορισμένες απαιτήσεις στη Μουσική, όπως και στη ζωγραφική, τη γλυπτική και την αρχιτεκτονική. Απ' όλα τα είδη τέχνης πρέπει να εξοβελισθούν τα στοιχεία που διακρίνονται για την ασχημοσύνη, την αρρυθμία και την αναρμοστία τους.³⁰ Η ίδια ασκητική διάθεση χαρακτηρίζει τις σκέψεις του Πλάτωνα και στη γυμναστική. Με τον όρο «γυμναστική» νοείται η συστηματική κίνηση που αποβλέπει στην υγεία, την ωραιότητα, δηλαδή το κάλλος, και την άσκηση του σώματος, η οποία έχει ως αποτέλεσμα αυτό να εκτελεί με καλύτερο τρόπο έργα που απαιτούν επιδεξιότητα και δύναμη, όπως οι πολεμικές τέχνες, ή χάρη, όπως ο χορός.³¹ Ο Πλάτων θεωρεί τη γυμναστική, μαζί με την τέχνη, ως ένα από τα βασικότερα μέσα διαπαιδαγώγησης, υποστηρίζοντας ότι αυτή ωφελεί περισσότερο την ψυχή, παρά το σώμα. Μόνη η τέχνη, δίχως τη γυμναστική, καταπονεί την ψυχή. Αντιθέτως, μόνη η γυμναστική, δίχως την τέχνη, την καθιστά σκληρή και χυδαία.

²⁸ Πλάτωνος, *Νόμ.* Β 659e, 665e-666c.

²⁹ Πλάτωνος, *Πολ.* Γ 404e. Πβ. Τ. Αρβανιτάκη, ό.π., σελ. 271.

³⁰ Πλάτωνος, *Πολ.* Γ 401d. Πβ. Ε. Τρουμπετσκόϊ, ό.π., σελ. 145. Για το σκηνικό της *Πολιτείας* βλ. Wa. Pater, 1969, *Plato and Platonism; a series of lectures*, New York, Greenwood Press, (1893^{1st}), σελ. 236-237.

³¹ Βλ. Κωνσταντίνας Γογγάκη, 2003, «Η κατά Πλάτωνα περί Γυμναστικής διδασκαλία», στο Κων/νας Γογγάκη, *Οι αντιλήψεις των αρχαίων Ελλήνων για τον αθλητισμό*, Τυπωθήτω- Γ. Δαρδανός, Αθήνα, σελ.125-141.

Στόχος της διαπαιδαγώγησης αυτής, του συνδυασμού δηλαδή της μουσικής και της γυμναστικής, είναι η επίτευξη του «μέτρου» μεταξύ των δύο αυτών ακροτήτων, καθώς και η δημιουργία αρμονικής και μετριοπαθούς πνευματικής ιδιοσυγκρασίας. Ο Πλάτων επισημαίνει ότι η μουσική - η τέχνη γενικά - δεν πρέπει να αποβλέπει στην ηδονή, αλλά στην ηθική βελτίωση,³² και επομένως τα κριτήρια γι' αυτήν πρέπει να είναι μόνον ηθικά. Η τέχνη είναι *μίμησις* τρόπων και ηθών, και εκείνοι που μιμούνται, καθώς κι εκείνοι που τους παρακολουθούν, επηρεάζονται τελικά από το ήθος που εκφράζει η μίμηση. Συνεπώς, η τέχνη πρέπει να μιμείται μόνο τα χρηστά ήθη, ώστε να ωφεληθεί η άριστη πολιτεία.³³

Ο Πλάτων, όπως αναφέρθηκε, θεωρεί ότι η φύση και η κίνηση των ουρανίων σωμάτων χαρακτηρίζονται από την αρμονία, και ότι οι θεοί έβαλαν μέσα στον άνθρωπο τον ρυθμό.³⁴ Στον *Θεαίτητο*³⁵ η κίνηση αναγνωρίζεται ως το πλέον καθολικό φαινόμενο. Αυτή δημιούργησε την ίδια τη ζωή. Ή, αλλιώς, η κίνηση των έμβιων οργανισμών είναι αποτέλεσμα της καθολικής κίνησης που διέπει το σύμπαν. Η σωματική έξις καταστρέφεται με την ακινησία και την αργία, *υπό γυμνασίων δέ και κινήσεων επί πολύ σώζεται*.³⁶ Παρόμοια επιδρούν στην έξις της ψυχής η έλλειψη της απαιτούμενης μορφώσεως και η αμάθεια απ' τη μια, και τα μαθήματα απ' την άλλη.³⁷ Το ίδιο ισχύει και για ολόκληρο το σύμπαν και τα όντα. Εφόσον εκτελούν τις κινήσεις τους υπάρχουν και σώζονται απ' τη φθορά. Αν όμως κάποτε σταθούν, τότε θα γίνει *το λεγόμενον άνω*

³² Πλάτωνος, *Πολ.*, Βιβλία Β' και Γ'. Πβ. Τ. Αρβανιτάκη, ό.π., σελ. 233. Βλ. περισσότερα στο: Julius Moravcsik, 2000, *Plato and Platonism: Plato's Conception of Appearance and Reality in Ontology, Epistemology, and Ethics, and Its Modern Echoes*, Oxford, Cambridge (USA), Blackwell.

³³ Πβ. Τ. Αρβανιτάκη, ό.π., σελ. 234.

³⁴ Πλάτωνος, *Νόμ.* Β 653c-d, 654a. Πβ. Τ. Αρβανιτάκη, ό.π., σελ. 229.

³⁵ Πλάτωνος, *Θεαίτητος* 152c κ.ε.: Η θεωρία της παγκόσμιας κίνησης.

³⁶ *Αυτόθι*, 153b.

³⁷ *Αυτόθι*, 153c: *Το μέν άρα αγαθόν κινήσις κατά τε ψυχήν και κατά σώμα.* Πβ. Τ. Αρβανιτάκη, σελ.268.

κάτω πάντα.³⁸ Η αρχή απ' την οποία εξαρτάται όλη η ζωή είναι η κίνηση, και δεν υπάρχει τίποτε πέρ' απ' αυτήν.³⁹ Η εξωτερική κίνηση είναι χρήσιμη και για την ψυχική γαλήνη των παιδιών, επειδή αντισταθμίζει και εξουδετερώνει τις εσωτερικές «μανικές» κινήσεις.⁴⁰ Ο Πλάτων αναζητά τη φύση σε όλες τις εκδηλώσεις της ζωής, και ιδιαίτερα στην περιοχή της βιολογίας.⁴¹

Στον άνθρωπο η ανώτερη ψυχή διέπεται από μια αρχή ομαλών κινήσεων, που προσδιορίζεται από μαθηματικούς όρους. Αυτή είναι μια αρχή γεμάτη τάξη και ομορφιά. Αντίθετα, στις κατώτερες ψυχές συντελούνται σκοτεινές και τραχιές φυσιολογικές λειτουργίες. Η ομορφιά και η αρμονία φαίνεται να απουσιάζουν. Οι λύπες, οι χαρές, ο σαρκικός πόθος κλπ. εμποδίζουν τον άνθρωπο ν' ακολουθήσει τον λόγον που χαρακτηρίζει την ανώτερη ψυχή. Όταν, όμως, συμβεί μια ισχυρή ψυχή να κατοικεί σ' ένα σώμα ασθενές ή, το αντίθετο, όταν δηλαδή ένα σώμα ισχυρό έχει μέσα του μια ασθενική διάνοια, τότε, στις περιπτώσεις αυτές, προκύπτει αναπόφευκτα ασυμμετρία, που έχει συγκεκριμένη μορφή. Για τις δύο αυτές αρρωστημένες καταστάσεις υπάρχει μια και μόνη σωτηρία: να μην ασκεί κανείς την ψυχή του χωρίς το σώμα, αλλά ούτε και το αντίθετο. Μονάχα έτσι θα επιτευχθεί η ισορροπία και η υγεία. Τη σύμμετρη κίνηση του σώματος την εξασφαλίζει κανείς με τη γυμναστική, ενώ για την ψυχή θα χρησιμοποιήσει τη μουσική και τη φιλοσοφία. Και πρέπει να φροντίζει ώστε οι κινήσεις να είναι σύμμετρες μεταξύ τους. Αυτό αποτελεί την πραγματική *καλοκαγαθία*.⁴²

³⁸ Πλάτωνος, *Θεαίτ.* 153d.

³⁹ *Αυτόθι*, 156a.

⁴⁰ Πβ. Τ. Αρβανιτάκη, σελ.269.

⁴¹ Πλάτωνος, *Νόμ.* ΣΤ 775c-d.

⁴² Πλάτωνος, *Τίμ.* 87c- 88c. Πβ. Τ. Αρβανιτάκη, ό.π., σελ. 272-273.

Η μουσική, με το περιεχόμενο που της δόθηκε παραπάνω, προηγείται και χρονικά και απόλυτα από τη γυμναστική. Η κυρίαρχη σκέψη στον Πλάτωνα είναι ότι ένα σώμα που βρίσκεται σε καλή κατάσταση δεν μπορεί εξ αυτού και μόνο να ωφελήσει την ψυχή, ενώ ένα εξαιρετικό πνεύμα μπορεί να ωφελήσει το σώμα.⁴³ Η μουσική, όπως και ο ρυθμός και η αρμονία, υποτάσσεται στην *Πολιτεία* στους ίδιους κανόνες και έχει παιδαγωγικά καταλυτική σημασία. Η σχολή του Πυθαγόρα ήταν εκείνη που πρώτη έθεσε τη σχέση μουσικής-ψυχής στην υπηρεσία της ανατροφής και της ψυχικής διάπλασης. Όπως ο κόσμος ολόκληρος είναι «αρμονία και αριθμός» σύμφωνα με τη βασική του θεωρία, έτσι και ο άνθρωπος είναι κατά τον Πυθαγόρα καθορισμένος σωματικά και ψυχικά από την αρμονία και τον αριθμό.⁴⁴ Ο Πλάτων δίνει έμφαση στην ισορροπία ανάμεσα στη διανοητική και στη σωματική εκπαίδευση με σκοπό να διαπλαστεί το σωστό ήθος, ενώ παράλληλα επισημαίνει την αξία της σωφροσύνης.⁴⁵ Η διαπαιδαγώγηση των νέων με την αποδοχή του αυστηρού κανονιστικού πλαισίου διέπει τα πάντα. Όλοι οι θεσμοί της ιδανικής πολιτείας οι οποίοι αναφέρονται στην διαπαιδαγώγηση, μοιάζουν να δημιουργήθηκαν για να εξαλείψουν από τον άνθρωπο το ατομικό, το προσωπικό. Στις γυμναστικές, και ειδικά στις στρατιωτικές, ασκήσεις των πολεμιστών δίνεται ιδιαίτερη σημασία,⁴⁶ δεδομένου του πολεμικού ιδεώδους της εποχής. Αλλά παρότι δίνεται ιδιαίτερη σημασία στις γυμναστικές ασκήσεις των πολεμιστών, ωστόσο η Μούσα είναι πάντοτε υπέρτερη της γυμναστικής, καθώς ο κατευνασμός των πολεμικών ηθών από τις Μούσες αποτελεί τον απώτατο στόχο του οράματος του Πλάτωνα.⁴⁷

⁴³ Πλάτωνος, *Πολ.* Γ 403d. Πβ. R. F. Stalley, 1983, *An Introduction to Plato's Laws*, Oxford, Publishers: Basil Blackwell, σελ. 130.

⁴⁴ A. J. Neubecker, 1986, *Η Μουσική στην Αρχαία Ελλάδα*, μτφρ. Μ. Σιμότα – Φιδετζή, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα, σελ.136.

⁴⁵ Πλάτωνος, *Πολ.* Γ 401a, 410e, 412a.

⁴⁶ *Αυτόθι*, Η 547d. Πβ. Ε. Τρουμπετσκόϊ, ό.π., σελ.165.

Στην *Πολιτεία* ο Πλάτων αναφέρεται στην ύπαρξη δύο καίριων πλευρών του χαρακτήρα, αυτή που αναπτύσσεται με τη σωματική εκγύμναση και αυτή που αναπτύσσεται με τη μουσική, δηλαδή με «την εκπαίδευση στις τέχνες».⁴⁸ Δίνει έμφαση στην ισορροπία ανάμεσα στη διανοητική και στη σωματική εκπαίδευση για να διαπλαστεί το σωστό ήθος, ενώ παράλληλα τονίζει ότι η σωφροσύνη είναι απαραίτητη.⁴⁹ ‘Όσοι από τους ανθρώπους, υποστηρίζει, αφιερώνουν όλο το χρόνο τους στα αθλήματα καταντούν άξεστοι και πληκτικοί, ενώ όσοι τα παραμελούν εντελώς καθίστανται ανίκανοι για πράξη.

Η γυμναστική, έμμεσα, αλλά δίχως αμφιβολία, βοηθάει το πνεύμα στην επιβολή του πάνω στο ανυπότακτο επιθυμητικό. Η επιθυμητική ψυχή είναι η ψυχή των παρορμήσεων, των αναγκών και των πόθων.⁵⁰ Είναι αυτή που ερωτεύεται, που πεινά, που διψά και διασκορπίζεται αδιάκοπα γύρω από πολλούς πόθους.⁵¹ Σύμφωνα με την πλατωνική θεωρία, ο ηγετικός ρόλος στη σύνθετη ανθρώπινη φύση ανήκει στο λογιστικό, ενώ το θυμοειδές ταιριάζει να είναι σύμμαχός του. Για να εκπληρωθούν άριστα αυτοί οι όροι πρέπει να εκπαιδευτούν σωστά τα δύο ανώτερα μέρη της ψυχής, το λογιστικό με τη μουσική και το θυμοειδές με τη γυμναστική. Αυτή η στοχευμένη παρέμβαση θα τα οδηγήσει σε συμφωνία: *μουσικής και γυμναστικής κράσις σύμφωνα αυτά ποιήσει*.⁵² Η ψυχή, ωστόσο, είναι πάντοτε εκείνη που κατευθύνει τη γυμναστική, και

⁴⁷ Πβ. Ε. Τρουμπετσκόι, σελ.183.

⁴⁸ Πλάτωνος, *Πολ.* Γ 410a-412e.

⁴⁹ *Αυτόθι*, Γ 401a κ.ε., 410e, 412a.

⁵⁰ Το θυμικό μέρος της ψυχής κατά τον Πλάτωνα εδρεύει στην καρδιά, ενώ το επιθυμητικό εδρεύει μεταξύ κοιλίας και διαφράγματος, βλ. Ευ. Μουτσόπουλου, 1974, *Η Πορεία του Πνεύματος, Τα Όντα*, εκδ. Ερμής, Αθήναι, σελ. 203.

⁵¹ Πλάτωνος, *Πολ.* Δ 439d. Πβ. Α. Jeannièrè, 2008, *Πλάτων*, μτφρ. Στ. Βλοντάκης, Αθήνα: εκδ. Δημ. Ν. Παπαδήμα, 2^η έκδ., σελ.234. Τίτλος του πρωτοτύπου: *Platon*, Editions du Seuil, avril, 1994.

⁵² Πλάτωνος, *Πολ.* Δ 441e-442a.

όχι το σώμα.⁵³ Όλα όσα αφορούν στη γυμναστική θα ανατεθούν σαν σε ηγέτη στην ψυχή και τη διάνοια που είναι χαρακτηριστικό της ψυχής, γιατί αυτή μόνο μπορεί να μεταδώσει αποκλειστικά την αρετή στο σώμα. Το αντίθετο δεν ισχύει. Με τον όρο διάνοια εννοεί ο Πλάτων την επιστήμη. Κατά συνέπεια η γυμναστική πρέπει να διέπεται από την επιστήμη. Η ψυχή, το πνεύμα είναι εκείνο που θα καθορίσει τους κανόνες της γυμναστικής με σύνεση και σχεδιασμό κατάλληλο.

Η στάση αυτή του Πλάτωνα, να μειώνει δηλαδή κάποτε την αξία της σωματικής άσκησης, κατά τον Glenn Morrow δεν αποτελεί την έκφραση μιας νοησιακής περιφρόνησης έναντι της μονοδιάστατης σωματικής ρώμης, αλλά μια αντιπάθεια προς τον επαγγελματισμό του ελληνικού αθλητισμού κατά τον 4^ο κυρίως αιώνα.⁵⁴ Η γυμναστική άθληση, εξάλλου, που ενδιαφέρει την *Πολιτεία* δεν απευθύνεται σε αθλητές του στίβου, που αποβλέπουν αποκλειστικά στη νίκη. Απευθύνεται απόλυτα προς την τάξη των *Φυλάκων*, που είναι επιφορτισμένοι με το σπουδαίο αλλά και επίπονο έργο της προστασίας και της σωτηρίας της πόλης από τους εχθρούς της. Για το λόγο αυτό ο Πλάτων ονομάζει τους φύλακες «αθλητάς του μεγίστου αγώνος και πολεμικούς αθλητάς».⁵⁵ Ο τελικός σκοπός της γυμναστικής αποβλέπει στο να ενισχύσει το θυμοειδές της ψυχής, το μέρος εκείνο της ψυχής που έχει την έδρα της η ανδρεία. Σε άλλο χωρίο της *Πολιτείας* τονίζεται ότι ακόμη και η σωματική άσκηση στοχεύει στο καλό της ψυχής κυρίως, και όχι του σώματος.⁵⁶

Οι φύλακες της πόλης πρέπει να συνδυάζουν σε σωστή αναλογία το θυμοειδές και το «ήμερον», το θάρρος και τη φιλοσοφική διάθεση. Εκείνος ο οποίος συνδυάζει με τον καλύτερο τρόπο τη μουσική και τη

⁵³ Πβ. Τ. Αρβανιτάκη, ό.π., σελ. 76.

⁵⁴ Βλ. G. Morrow, 1960, *Plato's Cretan City. A Historical Interpretation of the Laws*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, σελ. 332.

⁵⁵ Πλάτωνος, *Πολ.* Γ 403e, 404a, 416d, 422b.

⁵⁶ *Αυτόθι*, Γ 410c. Πβ. D. A. Dombrowski, 1979, "Plato and Athletics", εις *Journal of the Philosophy of Sport*, 6:29-38.

γυμναστική, αυτός δικαιούται να ονομαστεί *μουσικώτατος* και *ευαρμοστότατος*.⁵⁷ Οι θεοί, κατά τον Πλάτωνα, φρόντισαν να χαρίσουν στον άνθρωπο δύο τέχνες, τη μουσική και τη γυμναστική, που αποβλέπουν στο θυμοειδές και το φιλόσοφον, και είναι χρέος του ανθρώπου να τα συνταιριάζει αυτά αρμονικά.⁵⁸ Εάν οι άνθρωποι αποτύχουν στη βασική αυτή επιδίωξη της ισόρροπης καλλιέργειας της μουσικής και της γυμναστικής, δεν προκύπτουν δεινά μόνο για το άτομο αλλά και για την πολιτεία, που ασφαλώς επηρεάζεται από τα ήθη των ατόμων. Η μονομερής καλλιέργεια της γυμναστικής σε βάρος της μουσικής θεωρείται η κύρια αιτία της παρακμής της άριστης πολιτείας και της κατάπτωσης σε ολιγαρχία, στο πολίτευμα δηλαδή όπου επιβάλλουν το ήθος τους άνθρωποι ανδρείοι αλλά ακαλλιέργητοι και άξεστοι, άνθρωποι που η παιδεία τους δεν στηρίζεται στην πειθώ αλλά στη βία, αφού την αληθινή Μούσα, αυτή που συντροφεύει ο λόγος και η φιλοσοφία, θα την έχουν παραμελήσει, δίνοντας έμφαση κυρίως στη σωματική άσκηση απ' ό,τι στην πνευματική καλλιέργεια.⁵⁹

Σύμφωνα με τα παραπάνω, η πραγματική ισορροπία της ανθρώπινης φύσης, επιτυγχάνεται τόσο μέσα από τη φιλοσοφία και τη μουσική, που θα δυναμώσει το λογιστικό τμήμα της ψυχής, όσο και με τη γυμναστική, που θα ενισχύσει το σώμα αλλά και το θυμοειδές τμήμα της ψυχής, εφόσον κάθε τμήμα ασκεί αυτό που είναι προορισμένο από τη φύση του να ασκεί: ο λόγος να άρχει και να κατευθύνει τις επιθυμίες των άλλων μερών της ψυχής. Τότε μόνο το γυμνασμένο σώμα γίνεται σύμμαχος του λόγου στην προσπάθειά του να καθυποτάξει το απαιτητικό επιθυμητικό. Εάν, όμως, η ψυχή ως σύνολο εγκαταλείπει την κυβέρνησή της στο θυμοειδές, τότε αυτό κυριαρχείται από το συναίσθημα της τιμής και

⁵⁷ Πλάτωνος, *Πολ.* Γ 412a. Πβ. Τ. Αρβανιτάκη, ό.π., σελ. 281, G. M. A. Grube, 1980, *Plato's Thought*, Indianapolis: Hackett Publishing, 2nd Edition, σελ. 234.

⁵⁸ Πλάτωνος, *Πολ.* Γ 411e-412a.

⁵⁹ *Αυτόθι*, Η 548b-c. Βλ. Τ. Αρβανιτάκη, ό.π., σελ. 282.

γίνεται φίλαρχο και υψηλόφρον. Το αρνητικό φαινόμενο αυτό παρατηρείται μόνο στην περίπτωση που το άτομο έχει υποστεί μονομερή εκπαίδευση και συνήθισε να εκτιμά τη γυμναστική περισσότερο από τη φιλοσοφία.⁶⁰

Βιβλιογραφία

Πηγές

Πλάτων, *Πολιτεία*

Νόμοι

Συμπόσιον

Τίμαιος

Θεαίτητος

Φαίδων

Φίληβος

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

Αρβανιτάκης, Τάσος, *Πλάτων. Περί της κινήσεως*, εκδ. Ζήτηρος/Σκέψη, χχ.

Γογγάκη, Κωνσταντίνα, 2003. «Η κατά Πλάτωνα περί Γυμναστικής διδασκαλία», στο Κων/νας Γογγάκη, *Οι αντιλήψεις των αρχαίων Ελλήνων για τον αθλητισμό*, Τυπωθήτω- Γ. Δαρδανός, Αθήνα, σσ. 125-141.

Guthrie, William K. C., 1987, 2η. Οι Έλληνες φιλόσοφοι. Από τον Θαλή ως τον Αριστοτέλη, μτφρ. Αντ. Η. Σακελλαρίου, εκδ. Δημ. Ν. Παπαδήμα. Τίτλος του Πρωτοτύπου: *The Greek Philosophers*:

⁶⁰ Βλ. Τ. Αρβανιτάκη, ό.π., σελ. 282-283.

From Thales to Aristotle, Routledge Classics, Methnen and Co. Ltd, London, 1950, 1984 4th.

Θεοδωρακόπουλος, Ιωάννης Ν., 1947. «Η θεωρία της ιδέας», στο: Ιωάννου Ν. Θεοδωρακόπουλου, *Εισαγωγή στον Πλάτωνα*, Εν Αθήναις, σσ. 159-213.

Jeannière, Abel, 2008. *Πλάτων*, μτφρ. Σταύρος Βλοντάκης, Αθήνα: εκδ. Δημ. Ν. Παπαδήμα, 2^η έκδ. Τίτλος του Πρωτοτύπου: *Platon*, Editions du Seuil, avril, 1994.

Μάνος, Ανδρέας, 2007. «Το Αγαθό ως η κορυφαία των Ιδεών και τ' Άγραφα Δόγματα», στο Ανδρέα Μάνου, *Πλατωνική Φιλοσοφία. Μία ιερή τετρακτύς αποριών*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, σσ. 41-63.

Μουτσόπουλος, Ευάγγελος, 1974. *Η Πορεία του Πνεύματος, Τα Όντα*, εκδ. Ερμής, Αθήναι.

Neubecker, Annemarie Jeanette, 1986. *Η Μουσική στην Αρχαία Ελλάδα*, μτφρ. Μιρέλλα Σιμώτα – Φιδετζή, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα.

Τρουμπετσκόϊ, Ευγένιος, 1999. *Η κοινωνική ουτοπία του Πλάτωνος*, μτφρ. Δημήτριος Β. Τριανταφυλλίδης - Ντίνα Σαμοθράκη, Αθήνα: εκδ. Μούσες-Αρμός.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Barrow, Robin, 1976. *Plato and Education*, London and Boston: Routledge and Kegan Paul.

Dombrowski, Daniel A., 1979. Plato and Athletics, *Journal of the Philosophy of Sport*, 6:29-38.

Ferrari, G. R. F. (John), 1992. «Platonic love», in: Kraut, Richard (ed.), *The Cambridge Companion to Plato*, Publisher: Cambridge University Press, pp. 248-276.

Grube, George Maximilian Anthony, 1980. *Plato's Thought*, Indianapolis: Hackett Publishing, 2nd Edition.

Kraut, Richard, 1992. «The defense of justice in Plato's Republic», in: Kraut, Richard (ed.), 1992. *The Cambridge Companion to Plato*, Publisher: Cambridge University Press, pp. 311-337.

Moravcsik, Julius, 2000. *Plato and Platonism: Plato's Conception of Appearance and Reality in Ontology, Epistemology, and Ethics, and Its Modern Echoes*, Oxford, Cambridge (USA), Blackwell.

Morrow, Glenn, 1960. *Plato's Cretan City. A Historical Interpretation of the Laws*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey.

Sayers, Sean, 1999. *Plato's Republic. An Introduction*, Edinburgh University Press, Edinburgh.

Pater, Walter, 1969. *Plato and Platonism; a series of lectures*, New York, Greenwood Press, (1893 1st).

Stalley, Richard F., 1983. *An Introduction to Plato's Laws*, Oxford, Publishers: Basil Blackwell.

Taylor, Alfred Edward, 1937. *Plato. The Man and his Work*, London: Methuen.

Zeller, Eduard. *Die Philosophie der Griechen in ihrer geschichtlichen Entwicklung* B. II, I Abth, 697.